

Bocskor Medvecz Andrea

Kárpátaljai ukrán diákok magyarságképe

„...Minden nép tükör, amelyben a fürkésző tulajdon képét szemléli...” – ez a Maurois által megfogalmazott gondolat a manapság reneszánszát élő imagológiai írások mottójául szolgál(hat). Az elmúlt tíz évben az imagológia, a nyugati példákat követve, Európa keletebbre fekvő országaiban is egyre népszerűbb és dinamikusan fejlődő tudományággá vált. A nemzeti ön- és „ellenség”-képeket vizsgáló kutatások önálló területe a múlt század '80-as éveiben alakult ki, mert a gyors globalizáció következtében egyre szorosabbá váló interetnikus kapcsolatok szükségessé tették egyrészt egymás alaposabb megismerését, másrészt az egymásról korábban kialakult torz vélemények, nemzetképek és sztereotípiák felülvizsgálatát, átértékelését. Azzal is többen egyetértenek, hogy „minden nemzet fogékony a külső visszhangokra, s egyben kíváncsi is arra, milyennek látnak bennünket, s kikkel hogyan hasonlítanak össze a világban”.¹

A képalkotási folyamat köztudottan nem új keletű, hisz a történelmi távlatokba visszatekintve az önértékelések, szövetségek, dinasztikus kapcsolatok állandó kísérei a kölcsönös véleményalkotások. Vagyis a kölcsönös képalkotás hagyományai távolabbi idősíkban is kereshetők, hiszen már ókori szerzőktől kezdve folyamatosan találkozunk népcsoportok jellemzéseivel, leírásaival. A nemzetképek kialakulása azonban szorosan összefügg a nemzetfejlődés, a nemzeti-nemzetállami ideológiák, a modern nemzettudatok kialakulásával, mely folyamatok a Baltikumtól az Adriáig terjedő térségben a történelemszek többségének véleménye szerint a 18. század legvégén és 19. század első felében zajlottak.² Hasonlóan vélekedik erről Kósa László, aki szerint „mióta pedig az emberek egymás közötti osztályozásának sokféleségében föltűnt a nemzethez tartozás szempontja, nemcsak a magyarok, mások is szívesen olvasnak és hallanak saját népüknek és /vagy nemzetüknek tulajdonított pozitív értékítéletekről, egyedi különlegességekről”.³

Úttörő munkát tett le az asztalra e téren Balázs Sándor erdélyi magyar filozófus, aki a kisebbségi identitástudattal és annak zavaaraival foglalkozó munkájában kiemelten tárgyalja az énkép és a mások által rólunk alkotott kép összefüggéseinek problematikáját, valamint a román-magyar viszony többségi-kisebbségi korrelációját. A szerző szerint a kisebbségi lét mindennapjait megélő közösségek „kollektív énjének” feltérképezését elsősorban nem a távolabb élő népek véleménye határozza meg, hanem sokkal inkább azok, amelyek a velük egy államkeretben élő többség oldaláról feléjük özönlenek. Ez azért is igaz, mert az együttélés során a többségnek valamilyen módon feltétlenül meg kell nyilvánulnia a kisebbség irányában, vagyis a többség kisebbségről alkotott képe elmaradhatatlan.⁴ A kisebbségi identitástudat szerves részének tekinti továbbá a szerző az ún. „róluk-képet”, vagyis a kisebbség által alkotott véleményt a velük egy államban élő többségi nemzetre vonatkozóan, valamint közvetve a többség önértékelését is. Tehát a képalkotási fo-

lyamatot Balázs Sándor „vélemények négyzögeként” képzei el, ahol „*mi vélekedünk magunkról és róluk, ők véleményt formálnak rólunk és magukról*”.⁵ Tovább boncolgatva a kérdéskört a szerző kifejti, hogy az általa felvázolt illusztratív idomnak van egy lényeges tulajdonsága: „az egymást és önmagunkat visszaadó képekben (véleményekben) mindkét oldalon ugyanaz a torzulás fenyeget, s lévén kölcsönhatás a négyzet oldalai között, ezek rendellenességeket indukálnak a másik fél ön- vagy mások-értékelésében”.⁶ Az imagológiai kutatások fontosságát hangsúlyozandó Balázs kifejti, hogy többségi-kisebbségi relációban az egymáshoz viszonyulás nem reked meg a vélemények össze-ütközésének keretei között, hanem befolyásolja humán kapcsolatainkat, meghatározza együttműködésünk lehetőségeit vagy távolságtartásunkat.⁷

A történelem két nagy világégését követő nagyhatalmi rendezések következtében a kisebbségi lét mindennapjait megélő magyarok és a többségi nemzetek kapcsolatában ez a folyamat hatványozottan jelentkezik, mert a többség által rólunk és történelmünkről alkotott képe, benyomása a közvetlen érintkezésben tapasztalható, érzékelhető hatással bír. Az ukrán-magyar viszony kapcsolódási és egyben ütközőterületének a mai Kárpátalját tekintik. Az 1945-ben a Szovjetunió részét képező Ukrán SZSZK-hoz csatolt terület az első világháború után mesterségesen életre hívott közigazgatási egység volt. Az egykori Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék területeinek egy részéből alakult, amelyek a magyar államalapítás kezdetétől a Magyar Királyság szerves részét alkották. Ismeretes, hogy a Kárpát-medence már időszámításunk kezdetétől viharos történelmi múltra tekint vissza: népvándorlások és háborúskodások színhelye volt, ahol népek jelentek meg, majd tűntek el a történelem sülyesztőjében, nem csoda tehát, hogy etnikai összetétele mindmáig igen változatos. A honfoglaló magyarság a Vereckei-szoroson át érkezett a Kárpát-medencébe, ahol ekkor már szláv lakosság élt. Arról viszont, hogy a szlávok melyik ágához tartozott az itt élő népesség, már megoszlanak a vélemények a tudományos, főként ukrán nyelvű irodalomban, mivel a „Ki volt itt hamarabb? Kinek van több joga a területet birtokolni?” kérdésekben e tényezőnek kulcsszerepet szánnak.

A Szovjetunió 1991. évi széthullása következtében létrejött önálló ukrán állam – megörökölve a birodalomtól Kárpátalját – a volt szovjet tagköztársaságok közül az egyetlen, amelynek határai, kilépve a kelet-európai síkságból, átnyúlnak a Kárpát-medencébe. Kárpátalja, hivatalosan Ukrajna Kárpátontúli területe, határos Magyarországgal (Szabolcs-Szatmár-Bereg megyével) és területén napjainkban is jelentős (a legutolsó népszámlálás hivatalos adatai szerint körülbelül 156 ezres) magyar nemzetiségű közösség él. Nem véletlen tehát az a társadalmi konszenzus, amely a geopolitikai, gazdasági és történelmi tényezőket figyelembe véve, a magyar-ukrán kapcsolatok fontosságát, és a két népről, történelmükről kialakult (kialakuló) elképzelések, nézetek, sztereotípiák tanulmányozásának aktualitását hangsúlyozza.⁸

A kölcsönös képkalkotási folyamat sajtóságos és sokatmondó tükrét képezi az iskolai történelemtanítás anyaga és jellege is, amelynek kutatható és kézzelfogható forrását például a tankönyvek vagy a kvantitatív, illetve kvalitatív módszerrel történő felmérések jelentik. A két szomszédos nép történelmi kontaktológiájára vonatkozóan már jelentek meg publikációk az elmúlt 20-30 évben, a jelenlegi állapotfelmérés elvégzése is esedékessé vált.⁹ Hipotézisünk fő eleme az volt, hogy az emberek véleményalkotásában lényeges tényezők a társadalmi környezet és a társadalmi normák, amelyek az egyén szocializációja szempontjából és időszakában hatnak leginkább. Vagyis, feltevésünk szerint, a

kárpátaljai viszonyokat tekintve különböző kép alakulhat ki a magyarokról azokban az ukrán nemzetiségűekben, akik ukrán többségű településen élnek, de kapcsolatban állnak magyarokkal (pl. szomszédi, baráti, stb.), mint akik szintiszta ukrán környezetben élnek, és csak a tankönyvek, sajtó stb. alapján van ismeretük rólunk. Megint más a magyar többségű településen élőkben, akik közvetlenebb: rokoni, baráti vagy egyéb kapcsolatban állnak velünk. Mindezek alapján kutatásunk elsődleges célja volt feltárni, hogy a kárpátaljai ukrán tannyelvű középiskolákban érettségi előtt álló diákok mennyire ismerik a magyar kultúrát, hagyományokat, történelmet, mindennapi eseményeit, illetve attitűdjeiket a magyarországi és a kárpátaljai magyar közösséghez, vagyis a hipotézisünk igazolása vagy cáfolása, illetve ezáltal az ukrán középiskolások magyarságképének vizsgálata.¹⁰

A nagyszabású *kérdőíves felmérésre* 2007 tavaszán került sor Kárpátalja kilenc járásában,¹¹ 44 különböző településen (város, falu, nagyközség). A végzős diákok attitűdjeit, magyarságismeretét és magyarságképét rögzítő kérdőív összeállítását több, a témába vágó vagy céljaiban megegyező korábbi felmérés kérdőíveinek, illetve azokról szóló tanulmány eredményeinek áttekintése előzött meg.¹² Az összeállított magyar nyelvű kérdőív és a kutatás módszertana tekintetében magyarországi szakértők véleményét is kikértük. A kérdőívet ennek figyelembe vételével, és az ukrán nyelvre lefordított, ukrán anyanyelvű filológussal lektorált kérdések próbakérdezése nyomán levont tapasztalatok alapján véglegesítettük. Az ív 36 kérdés tartalmazott. Volt olyan intézmény, ahol az igazgatók nem engedélyezték a kutatást. Néhol ellenségesen, gyanakvással, különböző megjegyzésekkel fogadták, és felületesen, sok kérdés kihagyásával töltötték ki a diákok a kérdőíveket, hangoztatva, hogy „miért kellene nekik ilyeneket tudni a magyarokról”. Volt olyan eset, hogy bár az igazgató hozzájárult, a tanárok nem voltak hajlandók átengedni egy tanórát és csak szünetben, vagy a hetedik óra után engedték kitölteni a kérdőíveket, ami az alaposság rovására ment. Máshol viszont nagy érdeklődéssel, lelkesen láttak neki diákok a kitöltésnek, sőt presztízskérdést csináltak abból, hogy minden kérdésre válaszoljanak, merthogy milyen szegény, ha valamit nem tudnak. A tanárok és igazgatók részéről is jöttek olyan visszajelzések, hogy jónak, hasznosnak tartják a téma felvetést és érdeklődtek afelől, hol lesznek közzétéve a felmérés eredményei. A kérdőív kitöltésében végül 80 ukrán vagy vegyes (ukrán-orosz, ukrán-magyar, stb.) tannyelvű középiskola 1375 diákja vett részt. A települések iskoláinak kiválasztása véletlenszerű volt.

A válaszadók *vallási* megoszlása igen színes képet mutat. A többség, 684-en természetesen pravoszlávnak (ortodox), illetve meglepően nagyszámban 230-an, pontosan nem meghatározva, kereszténynek vallotta magát. 225-en vallották magukat görög katolikusnak, ám mivel az ukrán középiskolákban érettségiző magyar vagy egyéb nemzetiségű diákok nem lettek kizárva a felmérésből, így 31 református, 29 katolikus és 50 római katolikus is részt vett a válaszadásban. Az egyéb kategóriában a baptisták, ádventisták, szombatosok, Jehova tanúi összességében 34 főt tettek ki. Ezen kívül ateista válaszra is volt példa (5 esetben). A *nemzetiségi* arányok tekintetében 1244 diák (90%) vallotta magát ukránnak. A fennmaradó 131 főből 55 vallotta magát magyarnak, 38-an nem válaszoltak, és csupán 10-10 vallotta magát orosznak és németnek, hárman szlováknak. Néhányan nem tudták egyértelműen megválaszolni ezt a kérdést, így ukrán-magyarnak vagy magyar-ukránnak, ukrán-orosznak vagy ukrán-cigánynak vallották magukat. Egyéb előforduló nemzetiségek: román, ruszin, csecsen, zsidó stb. Rákérdeztünk a szülők és nagyszülők nemzetiségére is. Itt elég lehangoló tapasztalatokat szereztünk, mert több

1 tudomány és társadalom

esetben kiderült, hogy magyar szülők és nagyszülők gyermekei, ukrán iskolába járva ukránnak vallották magukat. Ez nyilvánvalóan az utóbbi néhány év oktatáspolitikájának következménye, hiszen a tankönyvek és pl. a történelem órák tananyaga erősen átpolitizált, erős ukrán nemzetállam-építő jelleggel van töltve, amelynek eredménye a nem ukrán nemzetiségűek asszimilálása.

Kíváncsiak voltunk a válaszadók *nyelvtudására* is, illetve arra, mely részük és milyen szinten beszéli a magyart. Az ukrán nyelvet, mivel már az érettségiig jutottak, nyilvánvalóan mindenki beszéli (bár a kérdőívben ezt csak 1310-en jelölték be). Ezen kívül a legtöbben oroszul tudnak: 1088 diák, illetve 249-en magyarul is. Az iskolákban oktatott idegen nyelvek közül 645-en tudnak valamilyen szinten (többen is bevallották, hogy csupán szótárral) vagy csak tanulnak angolul, 173-an németül. A vidék multikulturális jellegéből adódóan egyéb nyelvek ismerete is felmerült: szlovák, román, lengyel, cseh, de voltak, akik a „ruszin”, „hucul” vagy „kárpataljai” (po-zakarpatszki) nyelv ismeretét jelölték meg a válaszokban az egyéb kategórián belül. A *magyar nyelv* ismeretének mértékére, mélységére vonatkozóan a legtöbben, 727-en a „csak néhány szót tudok”, kb. 150-en az „értem, de nem tudok (vagy félek) beszélni” válaszlehetőséget választották. A „folyékonyan vagy felsőfokon beszélem” választ főleg a magukat magyarnak valló, vagy a egyes házasságokból származó diákok jelölték meg, de a számadatokból kitűnik, hogy nemcsak ők, hiszen a nemzetiség meghatározásánál csupán 55-en vallották magukat magyarnak. A két szám közötti különbség bizonyos mértékben ismét azt a tanulságot tükrözi, hogy ukrán iskolában tanuló magyar szülők gyermeke sok esetben vallja már magát ukránnak. A kérdőív hiányossága, hogy az „egyáltalán semmit nem értek magyarul” válaszlehetőséget nem vettük számításba az összeállításnál, de 17 esetben ezt a diákok kiküszöbölték azzal, hogy a margóra írták ezt a választ. Ez a magyar nyelvterületől távol eső ukrán lakta településeken élők esetében fordult elő. A magyar nyelvhez, valamint magyarokhoz fűződő attitűdöket tovább vizsgálva tettük fel azt a kérdést, *megtanulnának-e magyarul*, ha erre lenne lehetőség a középiskolájukban. A válaszadók 67%-a (922 fő) válaszolt igennel, míg 31% (427 fő) a nemleges feleletet választotta. A negatív válaszok többsége megint csak az ukrán többségű, vagy mondhatnánk szín-ukrán járások, települések lakóitól származik, mert a magyar szomszédokkal, barátokkal, tv-csatornákkal, stb. rendelkező, illetve érintkező diákok esetében a nyitottság a másik nyelvének elsajátítására nagyobb mértékű.

Az ukrán érettségizők *baráti körét* vizsgálva talán túlzottan is színes kép alakult ki: fehér-oroszoktól, románoktól, szlovákoktól, lengyelektől kezdve találkozhatunk angol, amerikai, svéd, kínai, arab, olasz ismerősökkel is. A kérdés konkrét célját tekintve azért kimutatható, hogy a többségnek, 698 főnek, kizárólag ukrán barátai vannak, 35-en válaszolták, hogy többnyire magyarokkal barátkoznak, ám elég magas a száma azoknak, akiknek az ukrán mellett más nemzetiségű barátai vannak. E kategórián belül a 632 válaszadóból 176-nak vannak magyar barátai, 125-nek magyar és orosz, 60-nak az ukrán mellett orosz barátai is. Ezen felül többen jelöltek be szlovák, román, cseh, német, lengyel, cigány, stb. nemzetiségű barátokat. Vagyis sokan nem zárkoznak el a nemzeti kisebbségek sorába tartozó barátoktól, ismerősöktől.

A *szomszédsági* viszonyokat tekintve járásonként és településenként változó a kép, ám az arányokat hasonlíthatunk a baráti kör nemzetiségi megoszlásához: kizárólag ukrán szomszédokról 746 fő számolt be, ezen kívül 526 válasz vegyes összetételt mutat, ahol

az ukránok mellett igen nagy számban (207-en) említik a magyar, 81-en az orosz-magyar, illetve 47-en az orosz szomszédokat. Több helyütt előfordulnak még a válaszokban a szlovák-magyar, román-magyar, német-magyar, cigány és moldován szomszédok.

Ezután arra kerestük a választ, vajon *különbséget tesznek-e a magyarországi és kárpátaljai magyarok között*, s ha igen, miben nyilvánul ez meg, továbbá, ha látnak, vagy nem látnak különbséget, ezt közvetlen kapcsolatok, érintkezések révén vagy csak közvetett információk alapján szűrték le. A kérdést onnan közelítettük meg, hogy jártak-e már egyáltalán Magyarországon, ha igen, kb. hányszor, és az ország mely részein, nevezetes helyein fordultak meg. Nos, a válaszadók 71%-a soha nem járt, 11%-uk csak egyszer, 13%-uk többször járt Magyarországon. A Magyarországra egyszer vagy többször látogatók közül nem mindenkinek vannak kulturális élményei, összesen 207-en választották azt a válaszlehetőséget, hogy jártak valamilyen nevezetes vagy történelmi emlékhelyen. Legtöbben az Országházat, a Hősök terét, a Budai várat, a Halászbástyát, a Mátyás-templomot, Debrecent és a Nagytemplomot, az Ópusztaszeri Nemzeti Parkot, az egi várat említették meg, de sokan csak annyit írtak be, hogy várakat, templomokat, múzeumokat, na meg a Vidámparkot és Állatkertet látogatták meg.

Ami a kárpátaljai és az anyaországi magyarok mentalitása közötti különbséget illeti, a vélemények majdnem egyforma arányban oszlanak meg, hiszen 43%-uk vél felfedezni különbséget, míg 46% nem, illetve 11% nem válaszolt erre a kérdésre. A kapott válaszok vizsgálata után elmondható, hogy negatív választ (tehát nem lát különbséget), inkább a magyarokkal nem közvetlen kapcsolatban élő, ukrán többségű településekről való válaszadók adták, míg a vegyes településeken élők tapasztaltak különbségeket a határ két oldalán élők között. Az indoklásokat idézve legtöbbször talán a hang lejtés és kiejtés, akcentus közötti, illetve a mentalitásbeli különbségeket említhetjük meg. Ezen kívül érdekes, néha meghökkentő és többször negatív válaszok is születtek, amelyeket nagyjából négy csoportot alkotnak (a válaszokat ukránról fordítottuk).

Az *elsőbe* azokat a véleményeket sorolhatjuk, amelyekben pozitívabbnak ítélik meg a kárpátaljai magyarokat, mivel „az ukrán hatás következtében jobbakká váltak”, pl.: „... a kárpátaljaiak hozzászórtak az itteni körülményekhez, és már inkább hasonlítanak az ukránokhoz, mint a magyarországiakhoz”; „...a kárpátaljai magyarok asszimilálódtak a szlávokhoz és németekhez, így saját mentalitásuk, külön nép alakult ki”; „...a kárpátaljai magyarokat már inkább lehetne ukránnak nevezni, mivel viselkedésük és szokásaik inkább olyanok, mint az ukránoknak”. A *másodikba* azokat a válaszokat sorolhatjuk, amelyekben alacsonyabb rendűnek vagy negatívabb színben tüntetik fel a kárpátaljaiakat, és a Magyarországon élőket értékeli pozitívabban, pl.: „...a mi embereink nem annyira intelligensek és kulturáltak”; „...a magyarországi magyarok finomkodóak, udvariasak, a kárpátaljaiak pedig önelégültek, szemtelenek”; „... a magyarországi magyarok az európai kultúra örökösei és követői”. A *harmadikba* azokat a vélemények tartoznak, amelyek többé-kevésbé objektíven látják a helyzetet és a különbséget (bár ezzel a szerzői véleménnyel nem mindenki ért egyet!), pl.: „...a magyarországiak abban különböznek a kárpátaljai magyaroktól, hogy ők jobb gazdasági helyzetben vannak”; „...a kárpátaljai magyarok jobban megőrizték a szokásokat, tradíciókat, a beszédük is különbözik”; „...a kárpátaljai magyarok visszafogottabbak és annak ellenére, hogy Ukrajnában élnek, nagyobb hazafiak”. A *negyedikbe* kerülnek azok a válaszok, amelyek a magyarországiakkal szemben a határon túliakat tüntetik fel kedvezőbb színben, bármiféle magyarázat nélkül,

1 tudomány és társadalom

pl.: „A magyarországi magyaroknak alacsonyabb az IQ-juk. Rossz az oktatási rendszer”; „...a kárpátaljai magyarok nyitottabbak a párbeszédre, mint a magyarországiak”; „a magyarországiak nem tekintik a kárpátaljaiakat sajátjuknak, nem őszinték”.

A továbbiakban a magyarokhoz fűződő attitűdök és sztereotípiák vizsgálatát céloztuk meg. Itt 10 pozitív és 3 negatív jellemzőt, emberi tulajdonságot soroltunk fel – *jószívűek, segítőkészek, őszinték, udvariasak, vendégszeretők, dolgozók, okosak, ügyesek, leleményesek, bátrak, fősvények, lusták, önzők* –, majd arra kértük válaszadóinkat, jelöljék meg, szerintük a felsoroltak közül mely jelzők érvényesek leginkább az ukránokra, illetve a magyarokra általánosságban. Itt több megoldás is lehetséges volt. A kapott válaszok alapján elmondható, hogy a jószívűség nem a magyarok, inkább az ukránok jellemzője. A segítőkészség tekintetében kicsivel magasabbak a pozitív mutatók, de még mindig inkább az ukránokra jellemző. Az őszinteség tekintetében megint csak nem állunk jól, ezt is inkább az ukránokra vélik érvényesnek. Az udvariasságot nézve az ukránokra vonatkozóan is kevesebb az igen, mint a nem, de azért számszerűen még mindig előtűnk járnak. A híres magyar vendégszeretetről válaszadóink, mint kiderült nem rendelkeznek elegendő tapasztalattal, s ismét csak az ukránokra vonatkoztatták ezt a tulajdonságot, mégpedig kiemelten magas számban. Mivel mind a tíz pozitív tulajdonság összehasonlítása hasonló eredményt tükröz, lássuk, mi a helyzet a negatív jelzőkkel: fősvény, lusta, önző. Ebben az esetben már megfordult a pozitív és a negatív bejelölések aránya, a negatív tényezőket nagyobb mértékben tartották a magyarokra érvényesnek, mint saját nemzetükre. Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a válaszadók nagy része elfogult volt a saját nemzetiségével szemben és esetükben többnyire a pozitív tulajdonságokat választották, míg a magyarokra főként a negatív jelzőket jelölték be.

A következő kérdéskör a *magyarságismeretre* vonatkozott, amellyel azt szerettük volna feltárni, vajon az ukrán érettségizők értékítélete valós tudáson, vagy csak elszórt benyomásokon, információkon alapszik. Ezért ebben a körben csak nyílt kérdések fordultak elő. Arra kértük a diákokat, sorolják fel az általuk ismert híres magyar személyeket, költőket vagy írókat, nemzeti ünnepeket, ételeket, fontos történelmi eseményeket (amelyekről az iskolában tanultak például) stb. A *híres emberek* felsorolásánál sokszínű paletta alakult ki történelmi hősoktól mai politikusokig és média-szereplőkig, ám az ismertségi lista legfelsőbb fokán vitathatatlanul Petőfi Sándor áll (547 fő nevezte meg). Őt követi ismertségben II. Rákóczi Ferenc, majd Zrínyi Ilona, Horthy Miklós, stb., vagyis elmondhatjuk, hogy a magyar történelem azon szereplőit ismerik leginkább az ukrán érettségizők, akik világhírnévre tettek szert, vagy kötődnek a helyi történelmi eseményekhez. A magyar költőknél és íróknál a nagy többség megint csak Petőfi nevét írta be, de előfordult még Arany János, József Attila, Ady Endre, Jókai Mór, Benedek Elek neve is, sőt, néhányan nem éppen költőket és írókat is beírtak, valószínűleg tippelés alapján. A nemzeti ünnepek viszonylatában lehangolóak az eredmények, mert sokan – talán félreértelmezve a kérdést, talán az ismeretek hiányában – nem a nemzeti, hanem a vallási és egyéb ünnepeket sorolták fel, tehát a karácsonyt, húsvétot, Újévet, Mikulást írta be, és csak kis százalékban találkozhatunk a március 15., augusztus 20., október 23. válaszokkal. Két érdekes válasz az Alkotmány napja és a Függetlenség napja (90-en említik!) „ünnepek”, amelyek bekerülése azzal magyarázható, hogy a saját ukrán nemzeti ünnepeiket rávetítették a magyarokra. Nem ismerve pontosan a történelmet, feltételezték, ha náluk fontos e két nap, akkor biztosan így van a magyaroknál is. A nemzeti *ételeinket* tekintve a legtöbben

a bagolyást, gulyást és bográcsost ismerik, de sokan beírták a csirkepaprikást, lecsót, sóletet, nokedlit, töltött káposztát, bundás kenyeret, palacsintát, halászlét, húsleves is. A kiemelkedő magyar *történelmi események* közül a legtöbben az 1848-49-es forradalmat és szabadságharcot és az 1956-os forradalmat említették, de sokszor találkozhatunk a „Kárpátalja magyar megszállása”, „Kárpátalja Magyarország fennhatósága alatt”, „az Osztrák-Magyar Monarchia széthullása és Magyarország megalakulása” válaszokkal. Kárpátalja, mint terület hovatartozása és birtoklási joga körüli viták napjainkban igen gyakoriak mind a tankönyvek, mind a tudományos irodalom és a sajtó hasábjain, így nem csoda, hogy a középiskolásokban pl. az 1939-es eseményekről már az a kép rögzült, hogy a magyarok elvették a területet az ukránoktól, holott erre semmi joguk nem lett volna. A népek, nemzetek fontos szimbóluma évszázadok óta a nemzeti *lobogó*, zászló, vagyis a magyarságismeret fontos kérdése, vajon hányan tudják az ukrán középiskolások közül, milyen színű a magyar zászló. A válaszadás megkönnyítése céljából nem kértük, hogy rakják sorba a színeket, csupán sorolják fel azokat. A kérdőív kitöltői közül 63% (868 fő) fel tudta sorolni a piros-fehér-zöld színt, bár nem mindig ebben a sorrendben, 6% (81 fő) nem helyes színösszeállítást sorolt fel és 31% (426 fő) nem válaszolt a kérdésre.

A *kulturális és nyelvi interakció* vizsgálatához visszatérve megkérdeztük, hányan néznek magyar adásokat, csatornákat. A válaszadók 24%-a néz magyar tv-t, míg 70%-uk nem. Tovább haladva ezen a fonalon, azokat a válaszadókat, akik néznek magyar műsorokat, csatornákat, megkértük részletezzék, milyen jellegű műsorokat néznek, s itt is nagyon széles palettát kaptuk: az időjárás-jelentéstől a híreken át, talkshow-k, filmek, sportműsorok és természetfilmek is felkerültek a listára. Tehát azon kevesek, akik néznek magyar adást, elég változatos módon teszik ezt. A nézett csatornák között többnyire a Duna TV, M1, M2, RTL-Klub és TV2 szerepeltek. Itt kérdeztünk rá arra is, milyen kárpátaljai magyar nyelvű újságokról hallottak már. Természetesen nem feltételeztük, hogy túl sokan olvasnának magyar újságokat, de attól még az újságos standokon, könyvtárakban, szomszédoknál, barátoknál, stb. találkozhattak velük. A válaszadók többsége a több évtizedes múltira visszatekintő *Kárpáti Igaz Szót*, illetve a második helyen a *Kárpátalja*, majd a *Bereginfő* című hetilapokat ismeri, de találkoztunk kisebb példányszámú járási lapokkal, mint a *Krónika* vagy *Beregi Hírlap*, illetve gyermek és ifjúsági lapokkal is, mint az *Irka*.

A felmérés további kérdésköre Magyarország *kisebbségpolitikájára* és a kárpátaljai magyarságot utóbbi néhány évben érintő legfontosabb témákra vonatkozott. Arra a kérdésre: hallott-e már a határon túli magyarok *kettős-állampolgárságáról* szóló magyarországi népszavazásról (2004. december 5.), a válaszadók többsége, 1019-en, vagyis 75% negatív választ adott, míg 240-en, 17%-uk találkozott e kérdéssel. Azokat, akik hallottak az eseményről, megkértük, fejtsek ki bővebben, hogy véleményük szerint milyen hatással, következménnyel járt volna ennek az elvnek a törvénybe iktatása. A válaszok itt nagyrészt a rövid „semmilyen” vagy „pozitív”, illetve „negatív” szavak voltak. Néhányan viszont részletesebben is kifejtették álláspontjukat, ezekből idézünk: „*nagy jelentősége lenne, mert a kárpátaljaiak szabadon utazhatnának Magyarországra*”; „*szerintem, Ukrajnában egy állampolgárságnak kell lenni, úgy, ahogy most is van*”; „*ki kell zavarni őket Ukrajnából*”; „*ez a kárpátaljai magyarok jogainak és lehetőségeinek szélesítését és az anyaországgal való kapcsolat-tartást jelentette volna*”; „*óriási jelentősége lenne, és lehet akkor az ukránok többet tudnának a magyarokról, kultúrájukról, művészetükről*”; „*a magyarok tömeges kitelepülését jelentené Kárpátaljáról Magyarországra*”.

A következő kérdésből azt szerettük volna megtudni, hallottak-e már a Magyarországon elfogadott határon túliak státuszára vonatkozó törvényről és abban az esetben, ha igen, akkor véleménye szerint milyen jelentősége van a *magyarigazolványnak* a határon túli, beleértve a kárpátaljai magyarok számára? A felmérésben résztvevő 1375 érettségizőből 1097-en nem is hallott a témáról, csupán 138-an adtak pozitív választ, illetve majdnem ugyanennyien egyáltalán nem válaszoltak a kérdésre. Akik igen, azok ilyen jellegű véleményeket fejtettek ki: *„akkor miért van szükség útlevelekre?”*; *„ők már Magyarország állampolgárai, kettős állampolgárságuk van”*; *„nagy jelentősége, mert ezzel a magyaroknak könnyebb átmenni a határon, mint az ukránoknak”*; *„nyugodtan lehet vele Magyarországra utazni, áttelepülni, felsőoktatásban tanulni”*. Tehát a válaszok azt tükrözik, hogy a magyarigazolvány (uhorszkij paszport) alatt ők azt értik, hogy a határon túliak számára ez egyenértékű a Magyarországon élők személyi igazolványával, s hasonló jogokat biztosít számukra. Vannak azonban olyan válaszadók is, akik ismerik a magyar igazolvánnyal járó kedvezményeket, előjogokat: *„Könnyebben tudnak utazni és érvényesülni Magyarországon”*; *„bizonyos mértékű utazási és oktatási kedvezményt nyújt”*. A többség azonban negatívan értékeli meglétét, elvi értékeit nem ismerve, szükségtelennek vagy haszontalannak tartja: *„nem túl fontos, mert ennek az igazolványnak nincs túl nagy jelentősége”*; *„az egyszerű parasztok és munkások számára semmilyen, mert nincs pénzük, hogy kihasználják a kedvezményeket”*; *„az anyagi támogatások nélkül nem sokat ér a magyarigazolvány”*. Volt, aki átértékelte és felismerte elvi, illetve a határon túliak számára inkább érzelmi jelentőségét: *„Óriási jelentősége van, mert sok magyar él Magyarország határain kívül!”*

A záró kérdéskör az *Európai Unióhoz* fűződő viszonyt volt hivatott megvizsgálni, először általános értelemben. Itt a „pozitívnak tartom”, „negatívnak tartom” és a „még nem gondolkodtam erről” válaszlehetőségeket kínáltuk fel. A legtöbben, 679-en a „pozitívnak tartom” választ adták meg, 461-en soha nem gondolkodtak a kérdésen, 115-en negatívnak vélik, és 119-en nem válaszoltak. Ukrajna EU-integrációs lehetőségeiről, annak pozitív vagy negatív fogadtatásáról kérdeztük a diákokat a továbbiakban. Nagy részük nem válaszolt, még nem gondolkozott ezen, vagy nem tud állást foglalni. A bizonyos véleménnyel rendelkezők körében is vannak, akik a „pozitív”, illetve „negatív” egyszavas válasszal zárták le a kérdést, viszont előfordultak konkrét, és sok esetben nagyon is keményen állást foglaló vélemények: *„egyszerűen csodálatos lenne, fenomenális az ukrán nemzet számára”*; *„valószínűleg pozitív, mert az EU országai támogatják egymást”*; *„szabad beutazás az EU országaiba, szabad kereskedelem és együttműködés az EU országaival, politikai és gazdasági támogatás”*; *„az életszínvonal növekedése, a demokrácia fejlődése, az infláció és korrupció csökkenése, javulna az ukrán termékek minősége, versenyképessége”*; *„a legjobb, mert Ukrajna örökre független lett, megszabadult Oroszország befolyásától”*. Vannak azonban negatív vélemények is: *„negatív, szerintem Ukrajna még nincs kész erre és nincs is szüksége rá. Ezen kívül az ukránok 50%-a ellene van”*; *„negatív, mert Ukrajnát kihasználnák, mint nyersanyagforrást, munkaerőpiacot, földjeit”*; *„ez semmi jót nem hoz Ukrajnának, a szláv népeknek kell együtt működni, gazdaságilag Oroszország a perspektíva”*. Vannak kételkedők, bizonytalanok is, akik bizonyos feltételek mellett pozitívnak ítélik, bár azt is mondhatnánk, ők látják a legobjektívebben a kérdést: *„pozitív, ha ez nem rontja a jószomszédi kapcsolatot Oroszországgal”*; *„javulna Ukrajna színvonala, kezdetben nehéz volna, de aztán jobb”*; *„Ukrajna fontos geopolitikai*

helyzetben van, és az EU-nak nincs szüksége egy ilyen erős országra”; „gyors gazdasági fejlődés, de ez azzal járna, hogy más országok befolyása alá kerülne, más szóval a fark lenne, nem a fej”.

A felmérés utolsó kérdése ismét a *kárpátaljai magyarság helyzetének* megítélését kérte a válaszadóktól: milyen hatása, jelentősége van Magyarországnak EU-s integrációjának a kárpátaljai magyarok szempontjából. A válaszadók között ismét nagy arányban vannak azok, akik egyáltalán nem válaszoltak a kérdésre, sokan írták, hogy mivel ők nem magyarok, nem tudják ezt megítélni, vagy semmilyen hatása nincs. A bővebb válaszok közül az alábbiakat emelhetjük ki: *„törekedni fognak visszakerülni a saját országukba”; „befolyásolja, mert lezárultak a határok”; „jó lenne, ha Magyarország beengedné a magyarjait”; „a Magyarországgal határos sávban javulna a népesség életszínvonala a gazdasági együttműködések tükrében”; „sokkal nehezebb a vízum beszerzése”; „semmilyen hatással nincsen, hiszen ők Ukrajnában élnek és Ukrajna nem tartozik az EU-hoz; „engem teljesen hidegen hagy mi van velük”; „menjenek innen, az egyetlen pozitív pont”. Vagyis láthatjuk, itt is mennyire változóak a vélemények, sokszor tévhiteken, nem valós információkon alapuló feltételezéseik.*

A felmérés alapján az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

– A kárpátaljai ukrán tannyelvű középiskolák érettségiző diákjai viszonylag sok információval rendelkeznek a magyarokról, kultúrájukról, hagyományaikról, múltjukról, ám ez az ismeret inkább jellemző a folyamatos közvetlen kapcsolatban álló települések, járások lakóinak esetében. A távolabbi, mondhatnánk szín-ukrán településeken, vagy ahol szórányban élnek magyarok, ez a tudás igen alacsony szintű, sőt a hajlandóság is gyengébb más nemzetiségek nyelvének, kultúrájának megismerésére.

– Ijesztő tendencia viszont az, hogy az ukrán tannyelvű iskolákban szocializálódó diákok nagy része szín-magyar szülőkkel rendelkezve magát már ukránként definiálja, amely az állam erős asszimilációs munkájának eredményességét mutatja.

– Összességében megállapítható, hogy mindezek, és a középiskolai tananyag tartalma és jellege következtében a diákok sok negatív sztereotípiát, attitűdöt hordoznak a magyarokkal szemben.¹³

Jegyzetek

¹ Czupy Imréné Varga Klára: *Magyarságkép Európában. In: Kultúrák és határok. Apáczai Napok 2002. Nemzetközi tudományos konferencia. Tanulmánykötet. Győr, 2002. 175. o.*

² Sokcsevits Dénes: *Magyar múlt horvát szemmel. Magyar a magyarért Alapítvány, Budapest, é. n. 4. o. Lásd még: Niederhauser Emil: Nemzetek születése Kelet-Európában, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976.*

³ Kósa László: *„Ki népei vagytok?” Magyar néprajz. Planétás Kiadó, Budapest, 1998. 7. o.*

⁴ Balázs Sándor: *Identitástudatunk zavarai. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1995. 287-288. o.*

⁵ U.o.: 288. o.

⁶ U.o.

⁷ U.o.: 292-293. o.

⁸ Kobály József: A magyarság és Magyarország az ukrán történetírás tükrében (1989-1999) = *Régió*, 2000. 2. szám, 109. o.

⁹ Erre vállalkozott a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola bázisán működő Lehoczky Tivadar Intézet.

¹⁰ A tanulmány és a felmérés az MTA HTMÖP és az EUROCLIP-EUROKAPOCS Alapítvány támogatásával készült.

¹¹ Beregszászi, Munkácsi, Nagyszőlősi, Ungvári, Huszti, Técsői, Rahói, Szolyvai, Ökörmezői.

¹² Például: Gereben Ferenc: *Nemzet, identitás, kultúra*. Osiris kiadó, Budapest, 1993; MOZAIK 2001. *Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében* (szerk.: Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László, Nemeskéri István) Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002; *Többség-kisebbség. Tanulmányok a nemzeti tudat témaköréből* (Lázár Guy, Lendvai Judit, Örkény Antal, Szabó Ildikó írásai) Osiris Kiadó – MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest, 1996.

¹³ Hoffer Tamás: *A nemzettudat változó jelképei*. In: *Magyarságkép és történeti változásai. Műhelytanulmányok*. Budapest, 1999; *Szociálpszichológia* (szerk.: Hunyady György), Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984; Hunyady György: *Sztereotípiák a változó közgondolkodásban*. Budapest, 1996; Csepeli György: *Nemzetek egymás tükrében = Kisebbségkutatás*, 1999. 2. szám.

